

УДК 72.01

В. В. Смоляк

*кандидат архітектури,
доцент кафедри містобудування та архітектури
Вінницького національного технічного університету*

А. С. Субін-Кожевнікова

*аспірантка кафедри містобудування та архітектури
Вінницького національного технічного університету*

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ БУДІВЛІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. К. А. ТІМІРЯЗЄВА

Анотація: у статті висвітлено результати архітектурно-містобудівного та історико-культурного аналізу пам'ятки архітектури, ВОУБ ім. К. А. Тімірязєва у м. Вінниці. На підставі проведеного аналізу відокремлені періоди становлення, занепаду та відновлення будівлі. Автор доводить значимість пам'ятки, як невід'ємного елемента історії подільського краю, і необхідність подальшого дослідження з метою захисту та збереження пам'ятки архітектури.

Ключові слова: бібліотека, модерн, неокласицизм, відбудова.

Постановка проблеми. Історія Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва, яка 100 років назад була відома як Вінницька міська публічна Гоголівська бібліотека, сповнена драматичними подіями. За роки існування бібліотека неодноразово змінювала свої функції, напрями діяльності, зовнішній вигляд та назву. Її доля тісно переплітається з долею України, але ні час, ні політичні режими не позбавили її найголовнішої функції - донесення до людей збереженого друкованого слова. Саме тому проблема забезпечення вивчення, збереження, та найбільш повного використання духовного та матеріального потенціалу пам'ятки архітектури повстала досить гостро.

Аналіз публікацій та досліджень. У сучасних наукових виданнях проблема дослідження та вивчення архітектурно-культурних особливостей будівель XIX – XX ст. у м. Вінниці розглянута не досить глибоко. До зазначеного питання у своїх публікаціях зверталися Царенко С., Бируля О., Циганюк В.

Мета статті. Виявлення особливостей архітектури і стилю будівлі Вінницької міської публічної Гоголівської бібліотеки, та дослідження архітектури сучасної будівлі ВОУБ ім. К. А. Тімірязєва. Визначення специфіки організації роботи з вивчення та збереження архітектурної пам'ятки.

Виклад основного матеріалу. На території східного Поділля збереглися у великій кількості пам'ятки архітектури національного та місцевого значення. Серед них будівлі громадського призначення, які відіграли значну роль в суспільному житті. Зокрема будівля бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва, яка розташована у центральній частині міста Вінниці по вул. Соборній, 73 (рис. 1).

Рис. 1. Будівля ВОУНБ імені К. А. Тімірязєва. Фото 2014 р.

Витоки започаткування загальнодоступної читальні сягають кінця XIX століття. Так в 1889 р. в Міській Думі серйозно розглядалося питання про спорудження бібліотеки, проте, більшістю голосів проект був відхилений, як передчасний. Позитивне рішення було прийняте місцевою владою в 1902 р., до 50-річчя з дня смерті видатного письменника, після оголошеної промови Міського Голови Н. Оводова: *“ Наступаєть день памяти великаго писателя земли русской М. В. Гоголя, день, празнуемый всей Россіей отъ самыхъ крупныхъ ея центровъ до самыхъ глухихъ отдаленныхъ окраинъ... Отношеніе городского управленія къ памяти такого писателя должно быть не обыкновенное; оно должно идти далее устройства торжествъ и увеленій въ честь его, оно должно стремиться увековечить духовную личность гениальнаго человека... Не будетъ ли всего раціональнее и целесообразнее ныне положить основаніе Винницкой гор. публичной библиотекѣ имени Гоголя... ”* [1]

У зв'язку з цим, установа дістала назву Вінницька публічна бібліотека-читальня ім. М. В. Гоголя.

У 1902 р. Міською Думою виділено ділянку землі під забудову бібліотеки на вул. Театральній. Проект бібліотеки підготував вінницький архітектор Г. Г. Артинов. Але потім, у лютому 1904 р., члени Думи, прийнявши

до уваги зауваження графа Станіслава Грохольського, змінили на нову ділянку на головній Поштовій вулиці. Відповідно зміна місця забудови приміщення бібліотеки спонукала архітектора до зміни всього проекту (рис. 2, 3 а, 3 б).

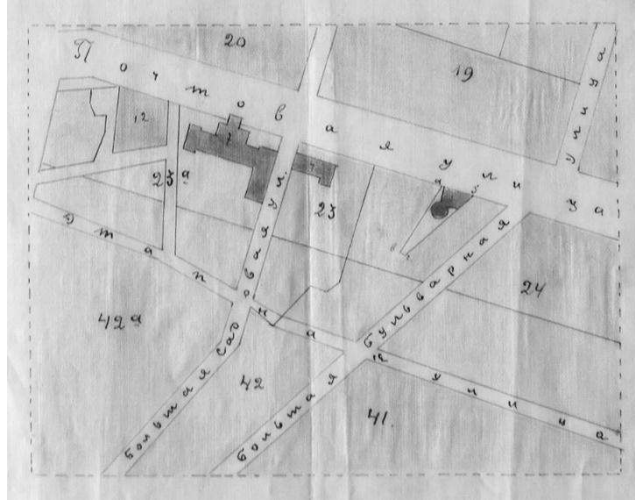

Рис. 2. Копіювання з міського плану 1904 р. з розміщенням садиби в осях а-б, в межах якої запроектована Гоголівська читальня.

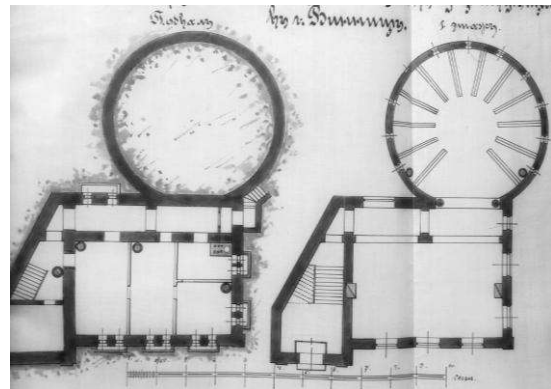
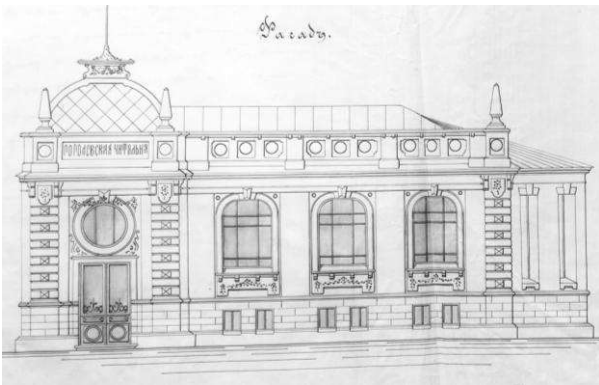

Рис. 3. Проект Гоголівської бібліотеки. 1905р.:

а) Головний фасад; б) Плани підвального та першого поверхів.

Будівля Гоголівської бібліотеки-читальні була одноповерхова з високим цоколем, облицьована білою силікатною цеглою. У цій споруді чітко простежується основний принцип побудови будинків ХХ ст.: зовнішній вигляд будинку відображає його внутрішню конструкцію, яка в свою чергу створена виходячи з раціональних міркувань (рис. 4).

У проекті закладена незвична для того часу архітектура, яка являє собою модернізацію деталей класицизму. Це проявляється на прикладі композиції віконного ритму, який об'єднав у собі класичні архітектурні форми з арочними трьохстулковими вікнами, з дрібною розбивкою фрамуг. Цікавим з

архітектурної точки зору є центральний ризаліт, оздоблений рустами та увінчаний аттиком з обелісками та куполом зі шпилем. Також над вхідною групою розміщене вікно круглої форми, в якому згодом розмістився годинник.

Рис. 4. Вінницька публічна бібліотека-читальня ім. М. В. Гоголя. 1907р.

Велику увагу архітектор приділив об'ємно-планувальному рішення читального залу (до 40 чоловік) та книгосховищу, що мало в плані круглу форму; житловим приміщенням для завідуючого та сторожа в цокольному поверсі. [2]

У пояснювальній записці складеній 1905року Г. Г. Артинов відмічав: *“...проектируется удобный читальный зал, хорошо освещенный и вентилируемый...Квадратное содержание площади книгохранилища = 22 кв. саж.; здесь предлагается разместить 12 двухсторонних шкафов, или стеков, вместимость которых около 14 тысяч томов. Книгохранилище сделано круглым, для более удобного размещения и освещения шкафов с книгами...”*[1]

Під час креслення проекту Гоголівської бібліотеки, головний вінницькій архітектор Григорій Артинов, використовував зразки публічних американських бібліотек, в яких на той час була найкраща організація зберігання книг і доступу до них читачів. Таких, як бібліотека Університету Вірджинія, Шарлоттсвілл, США, запроектована Томасом Джефферсоном у 1823-1827 р.

Цікаво, що Г. Г. Артинов також брав за зразок архітектурно-планувальні рішення російських бібліотек. Наприклад будівля Імператорської Публічної бібліотеки, яка була заснована 16 травня 1795 р. височайшим повелінням

Катерини II і стала першою будівлею в Росії пристосованою спеціально для потреб бібліотеки (рис. 5). Це і не дивно, адже здчий сформував свій архітектурний смак під час навчання у Санкт-Петербурзькому будівельному училищі (згодом – інститут цивільних інженерів), надихаючись чудовою класичною архітектурою міста на Неві. І саме завдяки Г. Г. Артинову місто Вінниця набуло своєї принадності та краси.

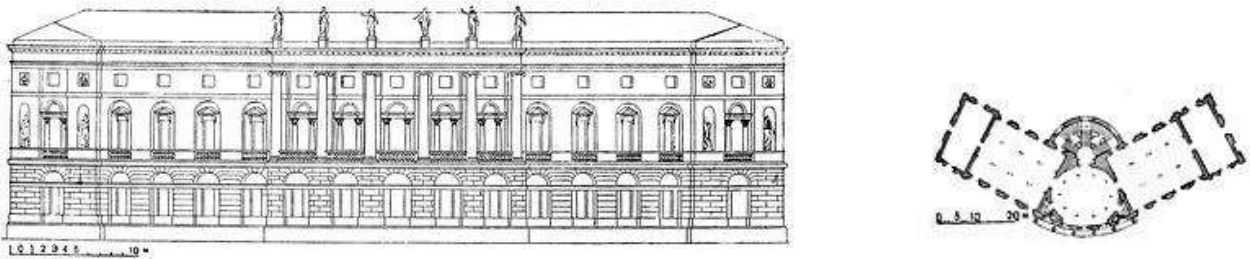

Рис. 5. Публічна бібліотека в Санкт-Петербурзі.
Архітектор Є. Т. Соколов. 1795-1801 р. р.:
а) Головний фасад; б) План другого поверху.

Виконання будівельних робіт було покладено на підрядчиків Ш. Немировського та Л. Печерського (пізніше передав справи М. Неєру). Кошторис на будівництво та обладнання склав 14797 крб. 92 коп. [3]

У травні 1904р. розпочато будівництво приміщення міської публічної бібліотеки.

7 лютого 1906 р. члени Розпорядчого комітету в присутності архітектора Г. Г. Артинова прийняли від будівельників новозбудоване приміщення: *“...При огляді збудованого приміщення виявилось, що воно зведено відповідно до проекту з невеликими змінами, зробленими в час роботи Комітетом. Роботи виконані правильно і з доброї якості матеріалу...”* [1]

На протязі наступного року здійснювалося обладнання бібліотеки. Першим бібліотекарем новоствореної книгозбірні була дворянка К. С. Вознесенська, яка працювала тут аж до травня 1921 р.

Наприкінці 1906 р. подільський губернатор затвердив «Правила користування книгами та періодичними виданнями з Вінницької міської публічної бібліотеки імені М. В. Гоголя». Міська Дума замовила для бібліотеки спиртові лампи з Москви, годинник з Петербургу, ікони просвітителів Кирила і Мефодія, а також Нестора-літописця та гіпсове погруддя М. В. Гоголя з Києва. Місцевий палітурник П. Завельбанд поновив обгортки бібліотечних книг зі спеціальним тисненням «ВМГБ» (Вінницька міська Гоголівська бібліотека), а живописець Б. Буріхсон виготовив вивіску. Фонд книгозбірні складав

6423 примірники книг і 41 періодичне видання. [3]

Відразу після побудови, в лютому 1906 р., будівля бібліотеки отримала захоплену оцінку сучасників. Так у своїй книзі “Архітектурна історія м. Вінниці” (1930р.), доктор технічних наук, професор О. Бируля згадував про Гоголівську бібліотеку: *“ З будинків, що обслуговують культурні потреби населення, треба зупинитися на маленькому, але ж цікавому будинкові бібліотеки ім. Тімірязєва (при Леніна № 69). Невелика читальна зала приєднується до частини будинку з книгозбірнею, що має в пляні майже коло. Полиці з книжками розташовано по радіюсах, а в центрі кола містяться бібліотечні робітники, що видають книжки. При такому розташуванні книжок робітник витрачає найменш часу, щоб відшукати книжку. Цей добре продуманий з боку пляну будинок має чоло, обличковане силікатною цеглою зі скупими оздобами. ”* [4]

Днем офіційного відкриття Гоголівської бібліотеки вважається 2 лютого 1907р. У дореволюційний період правом користування бібліотекою володіло тільки доросле населення, виключаючи солдатів та учнівську молодь. Відвідування читального залу коштувало 2 копійки на день, а на руки книги видавалися під заставу або письмові поручительства шанованих і відомих вінничан.

Дані обмеження були ліквідовані після революції, коли бібліотека була перейменована в Центральну міську. У цей період її фонди значно поповнилися за рахунок націоналізованих книжкових зібрань. Свою нинішню назву - бібліотека ім. К.А. Тімірязєва, заклад отримав в 1923 р. і наступні покоління читачів стали називати її «Тімірязівка». [5]

У роки радянської влади бібліотечна справа, ставши складовою частиною культурно-освітньої і національної політики, оновлювалася і розвивалася на нових ідеологічних засадах. Нові орієнтири потребували збільшення площ, для створення належних умов зберігання бібліотечного фонду.

Тому, у квітні 1927 р. керівництво звернулося з листом до місцгоспу: *“Вінницька округова центральна бібліотека ім. К. А. Тімірязєва знаходиться в скрутному стані, в зв'язку з обмеженістю помешкання, яке не вміщало літературу, що мається в бібліотеці, та не дає можливість проводити роботу. Маючи на увазі поширити помешкання через будівництво книгосховища, просимо учасок землі, яка знаходиться при бібліотеці (по вул.9 січня) закріпити за Центральною бібліотекою”*. [6]. Однак, вдалося добитися відповідних коштів лише на проведення ремонту приміщення.

У 1934 р. Вінницькій центральній бібліотеці надано статус обласної, що покладало на неї великі завдання по керівництву діяльністю бібліотек області і

вимагало відповідної матеріально-технічної бази. Тому знову постало питання реконструкції бібліотеки. Зважаючи на заслуги бібліотеки, розширення масштабів її роботи, ріст книжкового фонду, Уряд УРСР виділяє кошти на добудову існуючого приміщення. 20 листопада 1933 р. старший референт Управи облбуддержконтролю М. І. Лепко подав свої пропозиції та зауваження відділу попереднього контролю до проекту добудови будинку бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва [6].

У травні 1934 р. в розпорядження робочої групи були надані такі документи: виписку з протоколу № 1 Архітектурно-художньої Ради від 26.03.1934 р. про затвердження фасаду; довідку Вінницького Комунбанку про асигнування будівельних робіт на 1934 р. в сумі 150 тис. крб.; виробничий кошторис на роботи, що їх було виконано в 1933 р. на суму 56 237 крб. Загальна вартість реконструкції бібліотеки склала 180 тис. крб. [7]

У 1933 – 1936 рр. за проектом архітектора-художника Л. О. Черленіовського виконано розширення будівлі, яке полягало в прибудові двоповерхового будинку до наявної одноповерхової будівлі, що була повністю розташована на центральній вулиці, та надбудові другого поверху над наявною спорудою. Також виконано триповерхову Г-подібну прибудову впритул до житлового будинку на вул. 9-го Січня (нині Архітектора Артинова). При цьому рішенні автор отримав кутове завершення квартальної периметральної забудови вулиць 9 Січня та Леніна (нині Соборної) (рис. 6). [7]

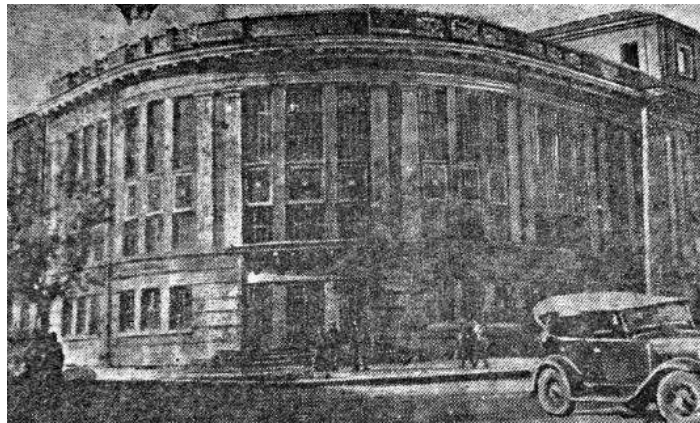

Рис. 6. Будівля бібліотеки. Фото 1937 р.

Архітектура нової будівлі бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва цілком відповідає духу того часу. Фасад будинку відрізняється монументальною строгістю та логічною ясністю композиції. Рустований перший поверх, оздоблена пілястрами площа фасаду, строгий ритм прямокутних вікон, застосування ордерної системи вщучував перехід до наступної фази стилістичного розвитку – неокласицизму сталінської пори.

Зміна політичної ситуації в країні та консервативна політика радянських властей мали істотний вплив на становлення неокласицизму як головного стилю епохи. Сталінській неокласицизм в першу чергу переслідував урбаністичні цілі, тому крім житлових будинків у дусі нового стилю будувалися громадські будівлі. Прикладом є Центральний Будинок офіцерів Збройних Сил України (Будинок Червоної Армії і Флоту) по вул. Грушевського, 30/1 м. Києва (1931-1933 рр., архітектор Й. Ю. Каракіс). Який пластикою фасаду нагадує будівлю бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва. (рис. 7).

Рис. 7. Будинок Червоної Армії і Флоту. Фото 1934 р.

Керівництво будівельними роботами бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва та технагляд здійснював дільничний інспектор Вінницького Держбудконтролю М. З. Печерський. Фінансування покладалося на Вінницьку філію Комунального банку. Проте, з самого початку організація будівельних робіт відповідним чином не була налагоджена. Головним гальмом у роботі була відсутність будівельних матеріалів, незадовільне забезпечення робітників харчами та пайками. В результаті будівництво велося вкрай повільно. [6]

Це викликало значний резонанс серед громадськості міста. В результаті проведених спільних акцій бібліотеки і громадськості будівництво установи було прискорено. Таким чином, у 1936 р. бібліотека отримала нову 3-поверхову простору будівлю в центрі міста. Докорінно перебудоване старе й добудоване нове приміщення було визнано пам'яткою архітектури місцевого значення.

На початок війни в бібліотеці працювало 57 бібліотечних фахівців, фондом нараховував більше 400 тисяч видань, яким користувалось понад 15 тисяч читачів. [7]

Велика Вітчизняна війна, яка смертельною косовицею пройшлася українськими землями, руйнувала не лише міста і села, забираючи мільйони

людських життів. Вона нищила ще й усі культурні та духовні надбання нашого народу. З початком німецько-фашистської окупації гітлерівці розмістили у приміщенні бібліотеки свої заклади. Були знищені каталоги, картотеки і більша частина фонду. Жителів міста обслуговував відділ у «Мурах».

18 березня 1944 р., залишаючи Вінницю, німецько-фашистські окупанти спалили приміщення бібліотеки – залишилися лише стіни і деякі перекриття. Загальний збиток склав понад 2 млн. 150 тисяч карбованців. Було знищено більше 300 тисяч книг. Після визволення міста, «Тімірязєвка» ще довгий час залишалась у Мурах. (рис. 8, а).

Відразу після визволення міста колектив бібліотеки приступив до відновлювальних робіт. Відремонтували дах і стелю в читальному залі, яка була обвалена. Вже в травні того ж року розпочав роботу абонемент, а в липні – читальний зал.

З 1946 р. і до кінця 1955 р. тривала відбудова та реконструкція приміщення бібліотеки за проектом архітектора С. І. Рабіна. Будівлю відбудовували відповідно до передвоєнного плану майже без змін з дотриманням стильових і загальних пропорцій.

Розширення площі будівлі було здійснено за рахунок надбудови четвертого аттикового поверху до старого відродженого приміщення, поруч з головним приміщенням збудовано книгосховище приблизно на 600 тис. томів. Таким чином, відроджена бібліотека стала значно більшою і зручнішою від попередньої. (рис. 8 б).

а)

б)

Рис. 8. Приміщення бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва: а) Зруйнована будівля (фото 1944 р.); б) Відбудоване приміщення ОУНБ (фото 1957 р.).

Колектив багато працював на відбудові бібліотеки. Особливо важким був 1955 р., коли за 2 місяці перевезли і розмістили обладнання та понад 400 тис. томів книг, підшивок журналів, газет. В Закарпатті та Львівській

області на 400 тис. крб. були виготовлені нові сучасні меблі. Частина з них ще й тепер використовується, хоча пройшло вже більше півстоліття. [7]

І ось 12 грудня 1955 р. у відродженому приміщенні розпочали роботу три читальні зали, відділи комплектування і обробки літератури, міжбібліотечного і заочного абонементу, центральне книгосховище, методичний та бібліографічний відділи, а з 26 січня 1956 р. відновив роботу абонемент. Державний акт прийняття приміщення затверджено рішенням облвиконкому 23 грудня 1955 р. з оцінкою - добре. Загальна площа бібліотеки з підсобними службами становила 2978 м²., кубатура 12310 м³. На той час це була одна з найбільших і найкращих бібліотек України. [6]

В нових умовах підсобний фонд загального читального залу збільшився до 70 тис. книг. Сюди із книгосховища передали також актуальну природничо-наукову, технічну, медичну, сільськогосподарську та літературу з мистецтва. В результаті, у цьому фонді була зібрана найкраща література з усіх галузей знань.

У 1966 р. бібліотека отримала статус наукової, а в 1977 р. – віднесена до бібліотек I групи з оплати праці. Зросли вимоги до змісту та якості обслуговування читачів. Однією з перших «Тімірязівка» започаткувала відкритий доступ до фонду, запровадила найновіші розробки в галузі бібліотечно-бібліографічної класифікації. [3]

У наші дні бібліотека ім. К. А. Тімірязєва є одним з найбільших культурних центрів Вінниці. Фонд видань Тімірязєвки налічує більше 900 тис. видань, більше половини з яких складають книги, а решта - періодика. Щорічно бібліотека обслуговує близько 38 тис. читачів, а її книгосховища поповнюються приблизно 17 тисячами екземплярами видань на різних мовах. [7]

Висновки:

- У даній статті було висвітлено історико-архітектурні особливості формування та становлення Вінницької наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва, яка є однією з головних визначних пам'яток міста.

- Виходячи з дослідження можна зробити висновки, що унікальна будівля ВОУНБ імені К. А. Тімірязєва. у місті Вінниці пройшла нелегкий шлях. Численні перебудови, стихійні лиха супроводжували цю прекрасну будівлю. І тому вивчення архітектурно-планувальних особливостей та історії бібліотеки має велике значення для збереження образу м. Вінниці.

Список використаних джерел

1. Вінницький обласний державний архів, ф. Д-230, оп. 1, спр. 15.
2. Царенко С.Г. Звезда Григория Артынова – первого городского архитектора / С.Г. Царенко, Е.В. Солейко – Винница : Нова Книга, 2012. – 320с.
3. Сторінки історії і сьогодення ВОУНБ імені К. А. Тимірязєва [Електронний ресурс]: ВОУНБ імені К. А. Тимірязєва – Режим доступу: <http://www.library.vn.ua/about/history.html>
4. Бируля О. В. Архитектурна історія Вінниці / О. В. Бируля – Вінниця: Державна друкарня ім. Леніна, 1930. – 70 с.
5. Слотюк Г. В. 100 років тому за книжковий абонемент “Тимірязєвки” вінничани платили, як за корову. [Електронний ресурс] / Г. В. Слотюк // “Винница. Info”. – Вересень, 2012. – Режим доступу: <http://www.vinnitsa.info/news/100-rokiv-tomu-za-knizhkoviy-abonement-timiryazyevki-vinnichani-platili-yak-za-korovu.html>
6. Циганюк В. К. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека в контексті історії та інноваційному поступі сьогодення: Монографія / Вінниця. ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва – Вінниця, 2007. – 312 с.
7. Інформація про приміщення бібліотеки [Електронний ресурс]: ВОУНБ ім. К.А.Тимірязєва – Режим доступу: http://dnabb.org/files/any/vinnytska-ounb_05-05-14.pdf

Аннотація

В статті отражені результати архітектурно-градостроительного и историко-культурного анализа пам'ятника архітектури, ВОУБ ім. К. А. Тимірязєва в г. Виннице. На основі проведеного аналізу відокремлені періоди становлення, упадка и восстановления здания. Автор доводить значимість пам'ятника, як неотъемлемого елемента истории подольского края, и необходимость дальнейшего исследования, с целью защиты и сохранения пам'ятника архитектуры.

Ключевые слова: библиотека, модерн, неоклассицизм, восстановление.

Annotation

This article provided the results of urban and architectural, historical and cultural analysis of listed building of VOUB K.A. Timiryazeva in Vinnytsya. Based on the conducted analysis are separated periods of becoming, decline and proceeding of building. An author leads to meaningfulness of listed building, as an inalienable element of history of the Podillya, and necessity of further research with the aim of defense and maintenance of architectural sights.

Keywords: library, modern, neoclassicism, renewal.